

HANNE KJÖLLER

KRIS

*eller: vad FAN
får vi för ^Ipengarna?*

FORSKNINGS-
FRÅGAN

fri tanke

INNEHÅLL

Bruksanvisning för läsning	9
Förord	13
Intro	15
Meningslös forskning I	
– Om forskning utan mottagare	33
Meningslös forskning II	
– Om forskning som redan är gjord (eller som kanske inte borde ha gjorts)	43
Meningslös forskning III	
– Om överdrivna och falska forskningsresultat	50
Hur kunde det bli så här? I	
– Märkliga mått och mäktiga tidskrifter	60
Hur kunde det bli så här? II	
– Forskarnas och finansiärernas ansvar	75
Hur kunde det bli så här? III	
– Och så var det politiken	96
Slutsatser I – Alltså	150
Slutsatser II – Därför	183
Tack	193
Ordförklaringar och begrepp	194
Källor	209

Intro

Till vetenskapens försvar

Forskning är det bästa som hänt mänskligheten. Utan den hade vi tvingats begrava fler av våra barn. Om vi ens hunnit få några innan någon simpel bakterie eller ett mässlingsvirus gjort slut på vår korta levnad.

Miljoner och åter miljoner människoliv har räddats genom upptäckter som penicillin, vaccin och insulin. Men även icke-medicinsk forskning rörande sådant som vattenrening, elförsörjning och belysning har gjort våra liv längre och bättre. Humanistisk forskning har ökat vår förståelse för varandra och för vad det innebär att vara människa.

Forskning är fint sammanvävt med innovation. Och innovation en grund för ekonomisk utveckling. Utan något av detta hade vi kanske alltjämt levt som familjen Hedenhös.

Kanske är det denna insikt om forskningens ovärderliga förtjänster som gjort att medborgare, medier och politiker så sällan formulerar frågor om alla dessa forskningsmiljarder verkligen används på bästa sätt.

Men det måste gå att både sjunga vetenskapens lov och samtidigt fundera över hur pengarna används, hur de borde användas och vem som bör bestämma över det.

Det var Paolo Macchiarini och hans användning av människor som försökskaniner som fick mig att fundera över in-

citamentsstruktur och forskningskultur. Hur var det möjligt att skandalkirurgen så länge beviljades forskningsmedel trots uppenbart fusk och livsfarliga experiment på människor? Hur kommer det sig att han, även sedan det blivit uppenbart att han friserat sina resultat, åtnjöt Karolinska Institutets och flera tunga professorers stöd? Fanns här något systemfel?

Tidigt i processen trillade jag över en OECD-rapport om svensk forskningspolitik (OECD Reviews of Innovation Policy. Sweden 2016). Där fick jag reda på det jag inte tidigare visste:

- Att Sverige tappar mark som forskningsnation.
- Att vi trots allt större ekonomiska satsningar presterar allt sämre.
- Att nästan alla jämförbara länder har utvecklats bättre än Sverige under en 20-årsperiod.

Lilla Danmark har gått om oss. Och gapet mellan våra två länder fortsätter att växa. Gör vi något fel som Danmark, och flera andra länder, gör rätt?

Under arbetets gång har jag blivit varse att det finns långt fler minor på forskningsfältet. Som att vi har ett finansierings- och meriteringssystem som frestar forskare att runda hörn och presentera storslagna resultat som varken stämmer eller går att använda. Och att blytunga professorer inom ämnet metavetenskap – forskning om forskning – beräknat att mer än hälften av de forskningsresultat som presenteras i de allra noblaste tidskrifterna är falska. Nota bene: det är inte jag som beskriver forskningsresultatet i termer av falska. Termen kommer från metaforskare som professor John Ioannidis.

Nonsensforskning är en annan benämning som även den är hämtad inifrån akademien. Den beskriver studier som må vara utförda enligt vetenskapens alla regler, men som inte är

intressanta för någon annan än forskaren själv och möjligen en väldigt snäv grupp som positionerat sig i exakt samma mikroruta av forskningsfältet.

Några av de frågor boken kretsar kring är: Hur väl förvaltar politikerna de offentliga forskningspengar de anförtrotts av skattebetalarna? Hur väl förvaltar de forskningsfinansierande myndigheterna och lärosätena de pengar de anförtrotts av politikerna? Och hur väl förvaltar forskarna de pengar de anförtrotts av myndigheter och sina egna lärosäten?

Det korta svaret är: inte särskilt väl alls.

En given följdfråga är hur det kunnat rulla på utför så länge utan att någon, på någon nivå, satt klackarna i backen och strypt utbetalningarna. Eller åtminstone slutat att år efter år höja anslagen i en takt som få eller ingen annan offentlig verksamhet förunnats.

Här måste man fundera över forskarsamhällets särställning och den maktobalans som råder gentemot resten av samhället – såväl politiker och journalister som allmänhet. Länges ansågs det omöjligt – eller i alla fall olämpligt – att utse något annat än en jurist till justitieminister. Men för att kvala in som forskningsminister finns inga förväntningar på egna högre studier. Inte heller kan jag se att det alltid är de mest framträdande personerna inom ett parti som anförtros uppdraget.

Kulturvärlden reagerar inte sällan på utnämning av en ny kulturminister med anklagelser om att personen ifråga inte kan någonting om kultur. Man kan gissa att den kulturminister som innerst inne känner sig träffad av kritiken är den som är mest benägen att visa störst generositet mot kulturutövarna. Lite för att visa att hon eller han minsann förstår värdet i någon konstnärlig happening som få utanför kultursfären begriper poängen med.

På ett liknande sätt tycker jag att det finns en osund hov-

samhet mot forskarsamhället. Men mest slående är oförståelsen. Många av oss, och hit räknar jag mig själv, har helt enkelt svårt att förstå vad vissa forskare håller på med. Eller varför.

Med undantag för en liten grupp duktiga vetenskapsreportrar, ofta med eget förflutet inom forskningen, är det få journalister som kan tillräckligt mycket för att skriva något annat än det forskaren säger. Vår uppgift att kritiskt ifrågasätta kommer ofta på skam. Och när man väl ifrågasätter, som jag gör med Per Halls bröstcancerforskning några sidor längre fram, så får man vara beredd på en syrlig avhyvling. Jag ska erkänna att jag kände mig tillplattad på ett sätt jag inte brukar göra. Var det kanske jag som var helt fel ute med min frågeställning?

Jag kan föreställa mig att många forskningsministrar – i alla fall innan de är varma i kläderna – kan uppleva samma tvivel. Att de böjer lite på nacken inför alla professorer med massvis av guldränder på axelklaffarna när dessa med myndig stämma kräver mer pengar. Helst utan några frågor om vad de ämnar göra med dem.

Här finns en konflikt. Och den är allt annat än enkel. Att politikerna skulle bestämma vilka molekyler det ska forskas på, och hur, är sannerligen inget att eftersträva. Men att forskarvärlden ges helt fria händer för allt de finner intressant är, som jag kommer att visa, inte heller någon okomplicerad ordning.

Det massiva forskningsslafs som forskare inom metavetenskap uppmärksammat kräver en storstädning på alla nivåer. Från regering och riksdag, via forskningsmyndigheter och universitet, ned till de enskilda forskarna. Även journalister kan behöva göra rent hus med sin ovilja att ifrågasätta relevans och samhällsnytta.